

**ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПОСТАЧАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИМИ
ТА ІНШИМИ РЕСУРСАМИ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ****LEGAL NATURE OF THE CONTRACT FOR ENERGY AND OTHER RESOURCES SUPPLY
THROUGH THE CONNECTED NETWORK**

**Коссак В.М., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Львівський національний університет імені Івана Франка**

**Якубівський І.Є., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Львівський національний університет імені Івана Франка**

У статті досліджено питання щодо правової природи договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу та його місця в системі договірних прав в оновленому ЦК України. Розглянуто два основних підходи до визначення юридичної природи договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу – з позиції договорів про відплатну реалізацію майна та з позиції договорів про надання послуг. Структурне розміщення положень про цей договір у ЦК України ґрунтується на розумінні його як різновиду купівлі-продажу. Тобто суть відносин за договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, відповідно до ЦК України, зводиться до відплатної реалізації однією стороною іншої певного товару. У ГК України закріплено більш вузьку за критерієм предмета договору конструкцію договору енергопостачання, юридична природа якого теж визначається з позиції зобов'язань з відплатної реалізації товару (енергії). Звернута увага на непослідовність позиції спеціального законодавства щодо розгляданого питання, зокрема, законодавства, яке регулює відносини у сфері постачання теплової енергії. Найбільш чітко позиція щодо розуміння договорів з постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу як таких, що передбачають надання послуг, відображена в ЗУ «Про житлово-комунальні послуги». При вирішенні питання про юридичну природу договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу звернута увага такі його особливості: 1) предмет (електрична енергія, теплова енергія, природний газ, вода); 2) спосіб виконання постачальником свого обов'язку (постачання відповідних ресурсів відбувається через мережу, до якої підключений абонент (споживач); 3) співпадіння в часі передання відповідних ресурсів та їх споживання абонентом (споживачем). Зазначено, що ці особливості, з одного боку, не дозволяють розглядати даний договір в якості договору про надання послуг, і з іншого боку, ставлять під сумнів доцільність розуміння його як різновиду договору купівлі-продажу та застосування до нього норм про купівлю-продаж. Зроблено висновок, що в процесі оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства України даний договір доцільно врегулювати окремою главою, в якій поряд із загальними положеннями про постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу закріпити спеціальні норми щодо постачання електричною енергією, тепловою енергією, природним газом, водою.

Ключові слова: договір, постачання через приєднану мережу, енергопостачання, електрична енергія, теплова енергія, природний газ, постачальник, споживач (абонент).

The article examines the issue of the legal nature of the contract for the supply of energy and other resources through the connected network and its place in the system of contract law in the updated Civil Code of Ukraine. Two main approaches to determining the legal nature of the contract for the supply of energy and other resources through the connected network are considered – from the point of view of contracts on the repayable transfer of goods and from the point of view of contracts for services. The structural placement of the provisions of this contract in the Civil Code of Ukraine is based on understanding it as a type of purchase and sale contract. That is, the essence of the relationship under the contract for the supply of energy and other resources through the connected network, according to the Civil Code of Ukraine, is reduced to the retaliatory sale by one party to another of a certain product. In the Economic Code of Ukraine, a narrower contractual construction of the energy supply contract is established by the criterion of the subject matter, the legal nature of which is also determined from the position of obligations for the remunerative transfer of goods (energy). Attention is drawn to the inconsistency of the position of special legislation regarding the issue under consideration, in particular, the legislation regulating relations in the field of thermal energy supply. The most clear position regarding the understanding of contracts for the supply of energy and other resources through the connected network as those that provide for the supply of services is reflected in the Law on Housing and Communal Services. When resolving the issue of the legal nature of the contract for the supply of energy and other resources through the connected network, the following features are taken into account: 1) subject matter (electric energy, thermal energy, natural gas, water); 2) the way the supplier fulfills its essential duty (the supply of the relevant resources is carried out through the network to which the subscriber (consumer) is connected); 3) the coincidence in time of the transfer of the relevant resources and their consumption by the subscriber (consumer). It is noted that these features, on the one hand, do not allow considering this contract as a contract for the supply of services, and on the other hand, call into question the expediency of understanding it as a type of purchase and sale contract and applying purchase and sale contract rules to it. It was concluded that in the process of updating (recodification) the civil legislation of Ukraine, it is expedient to regulate this contract in a separate chapter of Civil Code, in which, along with the general provisions on the supply of energy and other resources through the connected network, special regulations on the supply of electric energy, thermal energy, natural gas, and water should be established.

Key words: contract, supply through the connected network, energy supply, electric energy, thermal energy, natural gas, supplier, consumer (subscriber).

Актуальність теми дослідження. В умовах оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства України набувають актуальності питання, пов'язані, зокрема, із системою договірних прав та її відображенням в структурі оновленого Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Одним із договорів, який свого часу був уперше закріплений на рівні ЦК України як основного акта цивільного законодавства, є договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу. Проте правове регулювання відносин за цим договором у ЦК України звелось лише до однієї статті, в якій

закріплено його нормативну дефініцію та відсилання до норм про купівлю-продаж та поставку. Водночас, на рівні спеціального законодавства про постачання окремими видами ресурсів, а також в законодавстві про житлово-комунальні послуги ці відносини іноді розглядаються з позиції надання послуг. Відтак, в умовах рекодифікації цивільного законодавства питання щодо правової природи договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу та визначення місця норм про цей договір в оновленому ЦК України потребують подальшої теоретичної розробки.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній юридичній науці проблеми правового регулювання договірних відносин з постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу висвітлювали у своїх працях такі науковці, як М. К. Галянтич, В. О. Криворучко, В. В. Луць, Р. В. Походжук, Н. В. Федорченко та ін.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних положень щодо визначення юридичної природи договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу.

Виклад основного матеріалу. У законодавстві та в доктрині сформувалося два основних підходи до визначення юридичної природи договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу – розуміння його як різновиду купівлі-продажу та віднесення до договорів про надання послуг.

У літературі договори постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, переважно, розглядають з позиції відносин з відплатної реалізації майна [1, с. 172–173; 2, с. 82–85; 3, с. 97].

Проте окремі дослідники, аналізують цю проблематику в аспекті надання послуг. Так, М. К. Галянтич та О. В. Пижова розглядають відносини з надання житлово-комунальних послуг в розрізі зобов'язань з надання послуг. При цьому в основу класифікації договорів у сфері надання житлово-комунальних послуг науковці кладуть класифікацію самих послуг: постачання і розподілу електричної енергії і природного газу, постачання теплової енергії, централізованого постачання гарячої води, централізованого водопостачання і водовідведення, поводження з побутовими відходами [4, с. 47].

Досліджуючи договори про надання послуг, Н. В. Федорченко хоча й не здійснює детального аналізу договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу в контексті договірних зобов'язань з надання послуг, проте наводить покликання на окремі нормативні акти у сфері постачання через приєднану мережу, приклади з судової практики тощо [5, с. 104–108, 115].

А. О. Казанцева, зазначає, що комунальні послуги можна розглядати як діяльність виконавця цих послуг з подачі споживачам газу, електричної енергії, теплової енергії, питної та гарячої води, тобто діяльність з транспортування зазначених ресурсів у межах будинку через різні внутрішньобудинкові системи. Межа між постачанням товару та наданням послуг, на думку дослідниці, проходить «по зрізу» будинку. З моменту, коли товар потрапляє у внутрішньобудинкові системи, починається процес надання комунальної послуги. Відтак, виробники відпускають певну товарну продукцію, а споживачі отримують її вже у вигляді послуги, та відповідно оплачують отримані ресурси як спожиту послугу [6, с. 153].

На рівні законодавства перший з цих підходів покладено в основу ЦК України [7], в главі 54 «Купівля-продаж» якого окремим параграфом вміщено норми про договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу. Відповідно до ч. 1 ст. 714 ЦК України, за договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачеві, абонентіві) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання.

Таке структурне розміщення положень про цей договір у ЦК України ґрунтується на розумінні його як різновиду купівлі-продажу. Пояснюючи даний законодавчий підхід, В. В. Луць підкреслював, що у майновому обороті, пов'язаному з оплатною реалізацією майна, відбувається універсалізація (консолідація) правил про товарний обіг на основі договору купівлі-продажу [8, с. 228]. Тобто суть відносин за договором постачання енергетичними

та іншими ресурсами через приєднану мережу, відповідно до концепції ЦК України, зводиться до відплатної реалізації однією стороною іншій певного товару.

У § 3 глави 30 ГК України [9] закріплено конструкцію договору енергопостачання. Відповідно до ст. 275 ГК України, за договором енергопостачання енергопостачальне підприємство (енергопостачальник) відпускає електричну енергію, пару, гарячу і перегріту воду (далі – енергію) споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, що ним використовується.

Загалом, ГК України не містить чіткої відповіді на питання про юридичну природу договору енергопостачання. Водночас, з дефініції цього договору у ст. 275 ГК України слідує, що енергопостачальник «відпускає» енергію споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію. У ст. 276 ГК України йдеться про кількість та якість енергії, що опосередковано вказує на те, під об'єктом правовідносин у даному випадку розуміється власне сама енергія, а не послуги з її постачання («відпуску»). Тобто в цілому, природа договору енергопостачання у ГК України визначається аналогічно, як і природа договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу в ЦК України – йдеться про відплатну реалізацію товару (енергії) за цим договором.

На рівні спеціального законодавства питання про юридичну природу договорів на постачання різними видами ресурсів вирішується неоднаково.

В більшості випадків акти спеціального законодавства слідують концептуальній позиції, закріпленій у ЦК України та ГК України, розглядаючи відносини за договорами на постачання різними видами ресурсів через приєднану мережу з позиції відплатної реалізації цих ресурсів.

Так, ЗУ «Про ринок електричної енергії» [10], визначаючи об'єктом правовідносин електричну енергію – енергію, що виробляється на об'єктах електроенергетики і є товаром, призначеним для купівлі-продажу, під постачанням електричної енергії розуміє продаж, включаючи перепродаж, електричної енергії. Відповідно до ст. 56 вказаного закону, договір постачання електричної енергії споживачу укладається між електропостачальником та споживачем та передбачає постачання всього обсягу фактичного споживання електричної енергії споживачем у певний період часу одним електропостачальником.

Схожа позиція відображена у ЗУ «Про ринок природного газу» [11], згідно з яким постачання природного газу полягає в реалізації природного газу безпосередньо споживачам на підставі укладених з ними договорів. Згідно зі ст. 12 цього закону, постачання природного газу здійснюється відповідно до договору, за яким постачальник зобов'язується поставити споживачеві природний газ належної якості та кількості у порядку, передбаченому договором, а споживач зобов'язується оплатити вартість прийнятого природного газу в розмірі, строки та порядку, передбачених договором. Якість та інші фізико-хімічні характеристики природного газу визначаються згідно із нормативно-правовими актами.

У свою чергу, законодавство про теплопостачання регулює питання щодо правової природи договору теплопостачання суперечливо. З одного боку, ЗУ «Про теплопостачання» [12], розглядаючи в якості об'єкта відповідних правовідносин саму теплову енергію і наголошуючи, що вона «призначена для купівлі-продажу», під постачанням теплової енергії (теплопостачанням) розуміє господарську діяльність, пов'язану з наданням теплової енергії (теплогенератор) споживачам за допомогою технічних засобів транспортування та розподілом теплової енергії на підставі договору. Водночас, прийняті на основі цього закону Правила надання послуги з постачання теплової енергії [13] регулюють відносини з теплопостачання з позиції надання послуг. У цьому нормативно-правовому акті йдеться про послугу як об'єкт правовідносин, під якою,

відповідно до п. 1 Правил, розуміється «послуга з постачання теплової енергії». Хоча варто зазначити, що відповідно до п. 18 Правил, одиницею вимірювання обсягу (кількості) спожитої споживачем теплової енергії є гікалорія (Гкал). Тобто зазначений нормативно-правовий акт хоча, в цілому, і визначає в якості об'єкта правовідносин послуги з постачання теплової енергії, проте при визначенні кількісних параметрів наданих споживачеві благ прив'язується кількості спожитої ним теплової енергії.

Найбільш чітко позиція щодо розуміння відносин з постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу крізь призму надання послуг відображена в ЗУ «Про житлово-комунальні послуги» [14]. За визначенням ст. 5 цього закону, комунальні послуги – послуги з постачання та розподілу природного газу, постачання та розподілу електричної енергії, постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання, централізованого водовідведення, управління побутовими відходами.

Отже, як бачимо, законодавство України не завжди притримується послідовної позиції щодо природи договірних відносин з постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу. Такий стан законодавчого регулювання не міг не позначитися і на судовій практиці.

Так, у справі № 6-68цс12 комунальне підприємство Вінницької міської ради «Вінницяміськтеплоенерго» звернулось до суду з позовом до ОСОБА_7 про стягнення заборгованості за надані комунальні послуги з централізованого опалення та постачання гарячої води згідно з укладеним ними договором. Крім вимоги про стягнення основного боргу за договором, було заявлено вимоги про стягнення інфляційних втрат та процентів річних за порушення грошових зобов'язань на підставі ст. 625 ЦК України. Аналізуючи зміст і характер зобов'язань, які виникли за цим договором, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України, застосувавши норми ст.ст. 901, 903 ЦК України, які містяться в главі 63 «Послуги. Загальні положення», висувала, що правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу в грошах, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати, тобто в якому передбачено передачу грошей як предмета договору або сплату їх як ціни договору, є грошовим зобов'язанням [15].

Незважаючи на те, що у вищенаведеній справі йшлося про договірні відносини з теплопостачання та постачання гарячої води, які підпадають під визначення договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу (ст. 714 ЦК України), Верховний Суд України не застосував у цьому випадку норм глави 54 ЦК України, розглядаючи ці відносини як такі, що спрямовані на надання послуг.

На відміну від цього, у справі № 529/613/17-ц, яка теж стосувалася відносин теплопостачання, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду Верховного Суду зазначила, що тлумачення ці положення частини першої ст. 714, так і інших норм глави 54 ЦК України дозволяє стверджувати, що по своїй суті договір, на підставі якого відбувається постачання теплової енергії споживачу, є видом договору купівлі-продажу. Такий же висновок можливо зробити й при тлумаченні норм, закріплених в ЗУ «Про теплопостачання» (в редакції, чинній на час виникнення боргу). У тексті ЗУ «Про теплопостачання» неодноразово вживається словосполучення «договір купівлі-продажу» (зокрема: ст. 1, ч. 4 ст. 19, ч. 1 ст. 25, пункти 6, 7, 8 ч. 1 ст. 31) [16].

При вирішенні питання про юридичну природу договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу варто звернути увагу на низку особливостей, які характеризують зміст відносин сторін за цим договором.

Предметом договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу виступають енергетичні та інші ресурси. До енергетичних ресурсів відносяться: а) електрична енергія; б) тепла енергія

(у вигляді гарячої води або пари). Іншими ресурсами, які можуть постачатися через приєднану мережу, є природний газ, вода.

Особливістю закріпленої ГК України конструкції договору енергопостачання є те, що його предметом виступає лише енергія (електрична енергія, пара, гаряча і перегріта вода). Тобто у §5 глави 54 ЦК одержує закріплення більш широка за змістом договірна конструкція, яка передбачає постачання через приєднану мережу енергетичними та іншими ресурсами. Підхід, закріплений ЦК України вважаємо більш правильним і виправданим, оскільки постачання іншими, ніж енергетичні, ресурсами, такими як природний газ, питна вода, теж потребує правового регулювання не лише на рівні спеціального законодавства, але і нормами договірного права, які містяться в ЦК України. Звісно, що постачання окремими видами ресурсів, може мати свої особливості, однак, основа цих відносин є спільною – йдеться про постачання певним ресурсом через приєднану мережу за плату.

Отже предметом розглядуваного договору є енергетичні чи інші ресурси, які постачальник зобов'язується постачати споживачу (абоненту) через приєднану мережу. В даному випадку саме енергетичні чи інші ресурси є тим благом, яке бажає отримати споживач (абонент) за цим договором. Саме це, на наш погляд, ставить під сумнів позицію, за якою договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу трактується, як договір про надання послуг. Адже, як слушно зазначається в літературі, діяльність послугодавця не виражається в речовому результаті. Основним результатом при наданні послуг є результат нематеріального характеру, який не втілюється в жодну з матеріальних форм, однак, незважаючи на відсутність матеріальної форми, має економічну цінність та корисний ефект для замовника такої послуги [2, с. 261].

Другою характерною особливістю даного договору, яка певною мірою обумовлена специфікою його предмета, є визначений спосіб виконання зобов'язання постачальника – постачання ресурсів через приєднану мережу. Тобто постачання енергетичними та іншими ресурсами здійснюється через мережу, до якої безпосередньо приєднаний споживач (абонент): а) електромережу – для електричної енергії; б) трубопроводом – для теплової енергії, природного газу, води.

У цьому відношенні потрібно звернути увагу на те, що у нормах ГК України, присвячених договору енергопостачання, не названо таку особливість цього договору, як здійснення постачання («відпуску») енергії через мережу, до якої приєднаний споживач (абонент). Аналізуючи дану законодавчу позицію, В. О. Криворучко зазначає, що для передбаченого ГК України договору енергопостачання саме предмет та суб'єктний склад є його сутнісними ознаками і що відмінність цього договору від договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу (передбаченого ЦК України) зводиться до відсутності безпосереднього приєднання пристрою енергоприймача споживача до мереж енергозбутової організації за збереження загального принципу подачі електро- чи теплоенергії на енергоприймаючий пристрій споживача через приєднану мережу [17, с. 88].

Звертаючи увагу на розбіжності у регулюванні даної договірної конструкції в ЦК України та ГК України, В. В. Луць слушно зауважував, що особливість розглядуваних договорів є те, що енергія, газ або інші ресурси передаються споживачеві через мережу, приєднану до постачальної організації, внаслідок чого забезпечується безперерйне постачання ними споживачів [18, с. 484].

Тому вважаємо позицію ГК України у цьому відношенні неправильною. Адже для розглядуваного договору саме спосіб виконання постачальником свого обов'язку з постачання ресурсами – через приєднану мережу – є визначальним для відмежування розглядуваного договору від інших договорів з відплатної реалізації майна. У значній мірі коло тих ресурсів, які можуть бути предме-

том цього договору, визначається саме тим, чи є технічно можливим здійснення їх постачання через мережу, до якої приєднаний споживач (абонент). Наприклад, деревне вугілля, поза сумнівом, є ресурсом, але в силу своїх фізичних властивостей не може постачатися через приєднану мережу. Тому воно й не може виступати предметом розглядуваного договору.

Порівнюючи договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу із договором купівлі-продажу, вважаємо за потрібне звернути увагу також на таке. За договором купівлі-продажу покупець набуває право власності на майно (товар), і вже набувши титул власника в подальшому може володіти, користуватися та розпоряджатися цим майном. Тобто споживання товару, придбаного покупцем за договором купівлі-продажу, відбувається вже поза цим договором в порядку здійснення права власності як абсолютного права. На відміну від цього, в договорі постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу отримана споживачем (абонентом) енергія, вода чи газ одразу ж споживаються ним. Саме цим можна пояснити назву сторони даного договору – «споживач». Тому в контексті цих відносин часто йдеться про «обсяг спожитої теплової енергії», «обсяги та інші показники споживання природного газу» і т. д. Отже, для договорів постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу характерним є те, що передання відповідних енергетичних чи інших ресурсів абоненту (споживачеві) і їх споживання відбуваються в межах відносин за цим договором одночасно.

Враховуючи наведені вище особливості договорів постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, постає питання про обґрунтованість позиції, закріпленої ЦК України, згідно з якою даний договір розглядається в якості різновиду купівлі-продажу. Більше того, ч. 2 ст. 714 ЦК України передбачено, що до договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин сторін. Але розглянуті вище особливості договору

постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу ставлять під сумнів можливість субсидіарного застосування до відносин за цим договором норм про купівлю-продаж та про поставку. Аналіз закріплених § 1 глави 54 ЦК України загальних положень про купівлю-продаж свідчить про те, що абсолютна їх більшість не можуть бути застосовані до відносин з постачання електричної енергії, теплової енергії, природного газу, води через приєднану мережу. Тому позиція ЦК України, який визначає договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу в якості різновиду договору купівлі-продажу та передбачає субсидіарне застосування до нього норм про купівлю-продаж та про поставку на практиці не працює. Суди при вирішенні спорів, що виникають з договорів постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, застосовують норми спеціального законодавства, що регулює відносини з постачання електричної енергії, природного газу тощо, а не норми ЦК України про купівлю-продаж.

Висновки. Отже, договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу характеризується такими особливостями: 1) предмет (електрична енергія, тепла енергія, природний газ, вода); 2) спосіб виконання постачальником свого обов'язку (постачання відповідних ресурсів відбувається через мережу, до якої підключений абонент (споживач); 3) співпадіння в часі передання відповідних ресурсів та їх споживання абонентом (споживачем). Зазначені особливості, з одного боку, не дозволяють розглядати цей договір в якості договору про надання послуг, і з іншого боку, ставлять під сумнів доцільність розуміння його як різновиду договору купівлі-продажу та застосування до нього норм про купівлю-продаж. Тому в процесі оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства України даний договір доцільно врегулювати окремою главою, в якій поряд із загальними положеннями про постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу закріпити спеціальні норми щодо постачання електричною енергією, тепловою енергією, природним газом, водою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
2. Оновлення договірних регулювань приватноправових відносин в Україні: монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ: НДІ прив. права і підпр. ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 488 с.
3. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 384 с.
4. Цивільно-правовий механізм регулювання відносин із надання послуг в Україні: монографія / за заг. ред. О. Д. Крупчана, Ю. О. Заїки. Київ: НДІ прив. права і підпр. ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 293 с.
5. Федорченко Н. В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: НДІ прив. права і підпр. НАПрН України; Юрінком-Інтер, 2015. 328 с.
6. Казанцева А. О. Поняття та види комунальних послуг: проблеми правового визначення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2018. Вип. 48. Том 1. С. 152–155.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
8. Кодифікація приватного (цивільного) права України / за ред. проф. А. С. Довгерта. Київ: Український центр правничих студій, 2000. 336 с.
9. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
10. Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>
11. Закон України «Про ринок природного газу» від 9 квітня 2015 року № 329-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text>
12. Закон України «Про тепlopостачання» від 2 червня 2005 року № 2633-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2633-15#Text>
13. Правила надання послуги з постачання теплової енергії, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 830 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2021 року № 1022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2019-%D0%BF#Text>
14. Закон України «Про житлово-комунальні послуги» від 9 листопада 2017 року № 2189-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text>
15. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 червня 2012 року у справі № 6-68цс12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25128516>
16. Постанова ОП КЦС від 03 жовтня 2018 р. справа № 529/613/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77136268>
17. Криворучко В. Характерні ознаки та особливості типологізації договорів з енергопостачання. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. Part 1. С. 85–90.
18. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. Київ: Істина, 2004. 928 с.